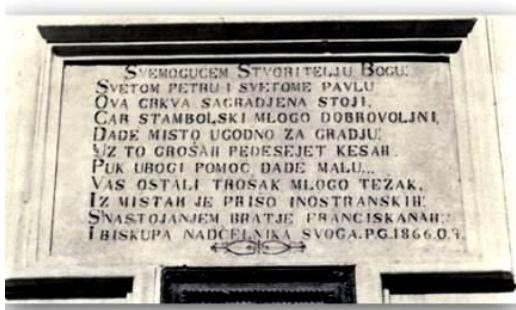

S VELIKOM MUKOM I ARČOM PRI= SVITLOGA GOSPODINA F. RAFE BARI= CHICHA BISK[UP]A OD AZOTA I PODI= TEGLIA OD ERCE[GOVI]NE IOSH S POMOC^{HU} PUCA K[ATOLICHKO]GA OVA KUCHA NACINISE NA 1847

Mladen Glibić

Građevinski objekti koje je gradio fra Petar Bakula

Sažetak

U radu se obrađuju četiri značajnija objekta u kojima je fra Petar Bakula sudjelovao u gradnji. To su stara biskupova rezidencija u Vukodolu u Mostaru, stara crkva u Gradnićima, Crkva sv. Stjepana u Gorici i stara Crkva sv. Petra i Pavla u Mostaru. Uz povijesni opis gradnje ovih objekata, težište u radu je stavljeno na građevinske karakteristike ovih objekata.

Ključne riječi : graditelj fra Petar Bakula, crkva u Gradnićima, biskupija u Vukodolu, Crkva sv. Stjepana u Gorici, Crkva sv. Petra i Pavla u Mostaru

Buildings built by fra Petar Bakula

Abstract

The article discusses about four significant buildings in which Fra Petar Bakula took part in the construction. They are old bishop's residence in Vukodol in Mostar, the old church in Gradnici, St. Stephen church in Gorica and the old Church of St. Peter and Paul in Mostar.

With a historical description of the construction of this buildings, the focus of this paper is given to their structure characteristics.

Keywords: the builder Fra Petar Bakula, Church in Gradnici, dioceses of the Vukodol, St. Stephen church in Gorica, Church of St. Peter and Paul in Mostar

1. UVOD

Fra Petar Bakula je bio odgojitelj, profesor, župnik, gvardijan, pravnik, sudac, liječnik, ljekarnik, nadzornik katoličkih škola i graditelj. Vodio je gradnju biskupske dvore u Vukodolu od 1847. godine gdje su radnici jednom rukom držali alat, a drugom mač. Također, vodio je izgradnju temelja i podruma zgrade stare crkve u Gradnićima 1855. godine. Izgradnjom crkve sv. Stjepana Prvomučenika u Gorici je rukovodio fra Petar Bakula od 1956. do 1959. godine. Ovaj svećenik je dao najveći doprinos izgradnji stare mostarske franjevačke crkve.

Biskupska rezidencija u Vukodolu nalazi se u jugozapadnom predgrađu Mostara. Sagrađena je u periodu od 1847. do 1851. godine.

Gradnja stare župne crkve u Gradnićima započela je 1855. godine. Temelji, podrum i zidovi do prvog kata izgrađeni su pod voditeljstvom fra Petra Bakule već u prvoj godini gradnje, a crkvu je dovršio fra Filip Ančić 1861.

Godine 1856. za goričkog župnika dolazi fra Petar Bakula. Bio je začetnik i graditelj današnje stare crkve sv. Stjepana u Gorici. Pri koncu godine 1858. crkva je, osim poda, bila dovršena. Novi biskup fra Andeo Kraljević je blagoslovio temelje nove crkve u Mostaru 7. ožujka 1866. godine, dok je 13. lipnja 1865. godine za voditelja gradnje ove crkve imenovao fra Petra Bakulu. Crkva je grubo izgrađena i stavljena pod krov 1871. godine, dok je blagoslovljena 1872. godine.

2. STARA BISKUPIJA U VUKODOLU

2.1. Uvod

Više od 50 godina hercegovački apostolski vikari su imali sjedište u rezidenciji u Vukodolu. Čim su se hercegovački franjevci odvojili od Bosne pokušali su biti prisutni u središtu Hercegovačkog pašaluka u gradu Mostaru. Međutim, agresivni otpor lokalnog muslimanskog stanovništva je to spriječavao. Zahvaljujući odlučnosti, upornosti i „prijateljskim vezama“ s utjecajnim ljudima u Carigradu, ali i u Hercegovini, biskup fra Rafo Barišić je isposlovaо 1846. godine od mostarskog kadije Muhameda Emina dozvolu za gradnju biskupije u Vukodolu. Odluka da biskupiju gradi, a vjerojatno i projektira, fra Petar Bakula je značajno ubrzala dolazak biskupa fra Rafe Barišića u rezidenciju u Mostaru.

2.2. Povijest izgradnje

Župnik Mostarskog Graca fra Stjepan Karlović kupio je manju parcelu zemljišta u Vukodolu prije odcjepljenja od Bosne s namjerom da izgradi župnu kuću. Godine 1939. započeto je s gradnjom župnog stana, da bi ubrzo nakon toga lokalno muslimansko stanovništvo zaustavilo gradnju. Ali paša Rizvanbegović u listopadu 1846. godine od age Đikića je kupio Vukodol i preprodao ga biskupu za gradnju kuće za 500 kruna. S gradnjom je nastavljeno 1846. godine. Gradnjom je upravljao fra Paškval Kvesić uz pomoć Nikole Grabovca. Temelji biskupske rezidencije su položeni 7. travnja 1847. godine. U vrlo ranoj fazi izgradnje, uprava i vođenje izgradnje povjereni su fra Petru Bakuli.

U listopadu 1848. godine dio kuće je već bio dovršen i u njoj se nastanila jedna osoba. U ožujku 1849. godine uz kuću se kopala i čatrnja. Ubrižno nakon toga, prije mjeseca srpnja 1849. godine osnovana je župa Mostar. Već 4. srpnja 1849. godine, prvi župnik, fra Paško Kvesić, uselio se u novu rezidenciju.

Sl.1. Biskupija oko 1940. godine

Gradnja rezidencije je završena 1851. godine. Apostolski vikar fra Rafo Barišić je prešao iz dotadašnje privremene rezidencije u Seonici u Mostar.

Prva pučka škola tada zvana Narodna učiona je otvorena 1852. godine u Vukodolu, da bi fra Franjo Miličević je uspostavio prvu tiskaru 1872. godine.

Biskup fra Paškal Buconjić je 24. ožujka 1909. godine preselio biskupiju iz Vukodola u novu zgradu izgrađenu na Biskupovoj glavici.

Od 18.3.1968. godine Stara Biskupska rezidencija u Vukodolu ima svojstvo spomenika kulture. Zadnjih tridesetak godina objekt je prepusten propadanju, da bi se danas sporo, ali ipak izvodili poslovi na rekonstrukciji objekta.

2.3. Opis biskupije

Zbog nagiba terena graditeljska cjelina stare Biskupske rezidencije podijeljena je u tri cjeline koje su međusobno povezane stepenicama i kosim stazama. Prvu cjelinu, smještenu na najnižem, istočnom dijelu terena čine ekonomski objekti. Drugu cjelinu, smještenu na najvišem, zapadnom dijelu terena, čine pomoći objekti za stambene potrebe, kapelica i čatrnja.

Središnju i najznačajniju cjelinu kompleksa čini Biskupska rezidencija. Objekt je sagrađen na način da povezuje dvije razine terena graditeljske cjeline (istočnu i zapadnu). Zbog terena u nagibu objekt rezidencije na istočnoj strani ima tri kata dok su na zapadnoj dva. Svaki kat čini zasebnu prostornu cjelinu. S istočne strane, u prizemlju objekta su smješteni pomoći prostori – ostave, koje su dijelom ukopane.

Glavna cjelina objekta, kapela, smještena je u prizemlju za zapadnu i južnu stranu objekta.

Svečana trpezarija, smještena je na drugom katu objekta promatrano sa istočne strane. Svi prostori unutar rezidencije su postavljeni u pravcu sjever–jug. Kameni nosivi zidovi objekt dijele na tri približno jednaka dijela.

Za izgradnju objekta korišten je lokalni kamen vapnenac. Kutovi objekta su zidani pravilno klesanim kamenim blokovima. Zidovi su iznutra žbukani dok su izvana građeni od klesanih kamenih blokova. Medukatna i krovna konstrukcija su izvedene od drveta. Kamen je korišten za izradu okvira prozora, ulaznih lukova, baza stupova, a kamene ploče za pokrov četverostrešnog krova.

Kad je izgrađen, objekt je bio jedan od najvećih u Mostaru.

Sl.2. Rekonstrukcija biskupije

3. STARA CRKVA U GRADNIĆIMA

3.1. Uvod

U Gradnićima, u starome sjedištu župe Brotinje sačuvana je stara crkva u kojoj su stotinu pedeset godina žitelji Gradnića i većega dijela Brotinja obavljali svoje vjerske potrebe.

Postoji legenda kako su Turci dopustili izgradnju ove stare crkve, ali uz uvjet da se ona ne vidi s obližnje turske kule. Premda je za današnje vrijeme ova crkva skromna i malih dimenzija, ona je odigrala ogromnu ulogu u životu okolnog puka.

3.2. Povijest gradnje

Gradnja stare župne crkve u Gradnićima započela je 1855. godine. Temelji, podrum i zidovi do prvog kata izgrađeni su pod voditeljstvom fra Petra Bakule već u prvoj godini gradnje, a crkvu je dovršio fra Filip Ančić 1861. Sagrađena je u prirodnom zasjeku u podnožju brijege. Skromna je i skrovita jer je u vrijeme gradnje ovo područje bilo pod turskom vladavinom.

Početkom XX. stoljeća izvršena je prva u nizu budućih rekonstrukcija stare crkve. Postoje i danas sačuvani nacrti projekta rekonstrukcije stare crkve koje je izradio arhitekt Maks Maksimiljan David godine 1900.

Godine 1937. za vrijeme fra Mile Miloša na staroj crkvi u Gradnićima mijenja se crijeplj, a 1940. podiže se armirano-betonski zvonik.

Najznačajnija dogradnja i preuređenje crkve odvija se u razdoblju od 1967. do 1972. godine.

Tada se po projektu fra Pija Nuića na zapadnoj strani podiže novi oltar i sakristija, te se betonira ploča ispod poda crkve. Nadalje, pri ovom preuređenju zamijenjen je postojeći krov i ožbukana unutrašnjost crkve. Također su ožbukana tri vanjska pročelja. Od ostalih graditeljskih zahvata u ovom petogodišnjem razdoblju vrijedi još istaknuti uklanjanje drvenog kora iznad ulaznih vrata.

Sl.3. Južno pročelje crkve prije rekonstrukcije

3.3. Geometrija crkve

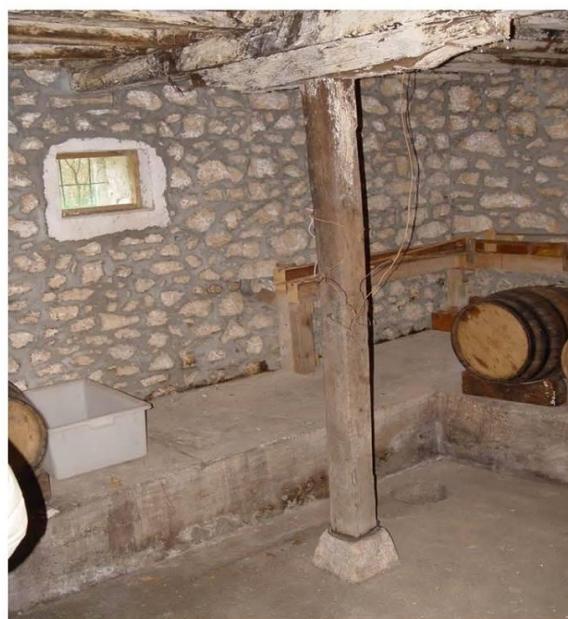
Na temelju iz prethodne točke spomenutih nacrta iz projekta rekonstrukcije Maksa Davida iz 1900. godine mogu se odrediti oblik i veličina stare crkve u Gradnićima. Također se mogu uočiti i sve izmjene izvedene u naznačenoj rekonstrukciji.

Gradevina ima tri etaže koje prate kosinu prirodnog zasjeka na kojem je izgradena. Najniža je podrumska etaža širine 8,00 metara i duljine 7,60 metara. Debljine kamenih zidova su od 70 do 80 centimetara. Svijetla visina podrumske etaže je 3,30 metara.

Iznad podruma je prizemlje koje je u svojoj prvotnoj namjeni služilo za školske potrebe.

Prizemna je etaža širine 8,00 metara i duljine 11,70 metara i sastoji se iz nekoliko prostorija.

Svijetla visina prizemlja iznosi 2,85 metara. Debljina je zidova na ovoj etaži od 50 do 80 centimetara. Ispred ulaza u prizemlje s istočne je strane postojala drvena tenda.

Sl.4. Podrum prije rekonstrukcije

Crkveni je prostor predviđen na katnoj etaži, ali je zbog kosine terena i gradnje u prirodnom zasjeku katni ulaz sa sjeverne strane u razini okolnog tla. Duljina katne etaže iznosi 15,20 metara, širina je standardna 8,00 metara, dok je debljina zidova 65 centimetara. Visina katne etaže do stropa iznosi 3,10 metara. Stara je crkva imala trostreni krov visine 2,65 metara.

Za vrijeme rekonstrukcije početkom XX. stoljeća zamijenjen je krov crkve i time se izmijenila i njezina svijetla visina. Napravljen je dvostreni krov, a visina zidova crkve uvećana je za 1,40 metara. Ravni je svod zamijenjen bačvastim koji je u tjemenu bio šest metara iznad poda crkve. Nakon dogradnje sedamdesetih godina prošlog stoljeća novoizgrađeni bočni oltar na zapadnoj

strani bio je duljine oko 4,80 metara i širine 2,30 metara, dok je nova sakristija širine 3,00 metra. Iznad njih je izvedena armiranobetonska ploča i drveni dvostrešni krov.

3.4. Konstrukcijski dijelovi

Vertikalni nosivi sustav crkve čine kameni zidovi. Ovi su zidovi najdeblji u podrumskoj etaži gdje im je debljina oko 80 cm, dok su na posljednjoj katnoj etaži debljine oko 65 cm. Zidovi su izgrađeni od kamena vapnenca (krečnjaka) vađenog iz područja u samoj okolini crkve, a kao vezivno sredstvo služio je vapneni mort.

Kamen je lomljeni i grubo se klesala samo vidljiva ploha kamenih blokova. Veličina i oblik blokova su nepravilni i zidanje se zbog velike debljine zida izvodilo u više slojeva unutar jednog reda. Samo na vidljivim slojevima iznutra i izvana unutar svakog pojedinog reda dijelom se koristilo i klesano kamenje. Središnji slojevi zida uglavnom su ispunjeni s nepravilnim, loše obrađenim, manjim kamenim komadima koji su se dobro povezali s vapnenim mortom. Bolje klesani kameni blokovi koji su bili pravilnijih oblika i većih dimenzija ugradivani su na uglovima crkve i uz otvore na zidovima.

Vapno korišteno za mort dobivalo se na tradicionalan način iz tzv. seoskih klačina. Tek pri naknadnim rekonstrukcijama započela je uporaba produžnog i cementnog morta za fugiranje i žbukanje pročelja i unutrašnjosti građevine.

Podrumski zidovi, pored vertikalnih opterećenja, primaju i tlačno opterećenje od tla u koje su ukopani. Međutim, ovo opterećenje nije veliko, jer je usjek u kojem je crkva izgrađena smješten između stijena s kamenim nasipom. Zidovi su građeni vrlo kvalitetno i nemaju vidljivih napuklina, a temeljeni su na čvrstoj stijeni kao što je napisao i prvi graditelj fra Petar Bakula . U posljednjoj dogradnji i preuređenju crkve od 1967. do 1972. kao ojačanje uz zidove izvedeni su horizontalni i kosi armiranobetonski serklaži. Oni odstupaju od izvornog načina gradnje, ali su s druge strane znatno ojačali nosivost kamenih zidova na potresno opterećenje.

Stropne konstrukcije iznad svih etaža izvorno su bile izgrađene od drveta. Danas je strop iznad prizemlja izrađen kao armiranobetonska ploča naknadno izvedena pri spomenutoj dogradnji crkve. U podrumskom je dijelu sačuvan izvorni način gradnje drvene konstrukcije stropa. Glavni nosač i stropne grede vrlo su stari. Riječ je o ručno tesanoj hrastovoj građi koja je zbog uklapanja u kamene zidove počela trunuti uz oslonce.

Izvorni se strop crkve sastojao od stropnih greda duljine skoro sedam metara koje su na sredini raspona povezane s uzdužnom gredom okagačom. Ova je greda bila oslonjena na glavnim nosačima koji su postavljeni na razmacima do četiri metra duljine.

Glavni krovni nosači izvedeni su kao kosa jednostruka visulja koja je preuzimala opterećenja i od drvenog stropa i od krovne konstrukcije. Krovna konstrukcija sastojala se od rožnika i tri podrožnika koji su se oslanjali na kosu visulju.

Nakon 1900. godine dogradnjom je izведен bačasti svod. Nosači ovoga svoda izgrađeni su od tri prikovane spojene daske i izvedeni su kao kružni luk promjera 7,40 metara. Strijela luka je 2,75 metara, a raspon mu je 6,70 metara. Ovi nosači, pored toga što nose daščani polukružni svod, primaju i opterećenje od podrožnika krovne konstrukcije.

Pri naknadnim rekonstrukcijama kružni je svod izgrađen nešto pliči, ali s istim konstrukcijskim svojstvima. Strijela glavnih nosača sada iznosi 1,60 metara, a kružni luk ima promjer 8,50 metara. Na ovaj se način dobio nešto veći obujam cijelog unutarnjeg prostora.

Pokrov stare crkve najprije je izgrađen od kamenih ploča u skladu s vremenom gradnje.

Početkom XX. stoljeća postavljen je pokrov od crijepe da bi ga sedamdesetih godina prošloga stoljeća zamijenio današnji pokrov od salonita.

Armirano-betonski zvonik izgrađen je 1940. godine. Uz sjeverni zid crkve izveden je armirano-betonski zid s otvorom za ulazna vrata. Ovaj je armirano-betonski zid proširen i povezan s armirano-betonskim serklažom na vrhu kamenog zida. Na ovom proširenom dijelu armirano-betonskog zida izgrađena su četiri armirano-betonska nosača crkvenog zvonika.

3.5. Umjesto zaključka

Premda je stara crkva u Gradnićima mala i skromna, njezina konstrukcija je izvedena stručno i kvalitetno u skladu sa zanatskim iskustvima toga vremena. Lokalni majstori pod vodstvom narodnog tribuna, povjesničara, književnika, liječnika, ali i graditelja, fra Petra Bakule uspješno su riješili sve statičke probleme konstrukcije.

Također su naknadne dogradnje i preuređenja vršeni pod rukovodstvom ljudi koji su bili stručni za poslove iz područja graditeljstva. To su prije svih ostalih bili arhitekt Maks Maksimiljan David zajedno s fratrima fra Piom Nuićem i fra Didakom Buntićem

4. CRKVA SV. STJEPANA U GORICI

4.1.Uvod

U Gorici je od IV. do VI. stoljeća sagrađena ranokršćanska bazilika. Bazilika je srušena počkraj VI. stoljeća. Na temeljima ranokršćanske bazilike kroz povijest su podignute i ostale goričke crkve. Crkva sv. Stjepana Prvomučenika je izvorno bila sagrađena 1856. godine. Ona je više puta doživljavala različite rekonstrukcije, a posljednja značajna obnova bila je 1999. godine. Iznad ulaznih vrata današnje crkve isklesan je natpis u kamenoj ploči. Godina 1856. na natpisu potvrđuje da je gorička crkva sv. Stjepana danas najstarija crkva koja je još u funkciji u zapadnoj Hercegovini.

Sl.5. Sjeverno pročelje crkve

4.2. Kroz povijest

Osim današnje stare crkve sv. Stjepana Prvomučenika iz 1856. godine na istim temeljima kroz povijest sagradene još tri crkve: ranokršćanska bazilika izgrađena od IV. do VI. stoljeća, starohrvatska župna crkva izgrađena od IX. do XI. stoljeća, te više puta nadograđivana i obnavljana starohrvatska crkva.

Godine 1856. za goričkog župnika dolazi fra Petar Bakula. Bio je začetnik i graditelj današnje stare crkve sv. Stjepana u Gorici. Crkva je ponovno sagrađena na temeljima svih starijih crkava. Nad ulaznim vratima dao je Bakula isklesati u kamenoj ploči godinu 1856. i time je označio starost danas najstarije crkve u zapadnoj Hercegovini koja je još u funkciji, a služi kao grobljanska crkva.

4.3. Konstrukcija goričke crkve

Gorička crkva je jednobrodna, duga je oko 23 metra, a široka 11 metara, ili 38 x 18 lakata kako je napisao njezin graditelj fra Petar Bakula.

Apsida je pravokutnog oblika dimenzija 615 x 670 cm. Zidovi lade su debljine oko 80 cm, a debljina zidova apside je od 60 do 100 cm. Visina zidova lade je oko 8,20 m, dok su zidovi apside visoki 7,40 m. Crkva ima dvostrešni drveni krov s nagibom od 33 stupnja. Sljeme je na visini od 12,30 m. Vrsta pokrova mijenjala se tijekom vremena od kamenih ploča do posljednjeg pokrova od prešanog crijeva. Glavni je ulaz smješten na zapadnom pročelju. Iznad ulaznoga dijela lade bio je drveni kor dužine oko 7 m i širine 9,40 m. Na kor se penjalo preko spiralnog drvenog stubišta.

Visina drvenih stupova koji su nosili kor je oko 4 m. Iznad ulaznog zida bio je niski drveni zvonik koji se oslanjao na krovnu konstrukciju.

Zidovi su dvoslojni zidani od kvalitetnog vapnenca s vapnenim mortom. Vanjski i unutarnji slojevi zida izrađeni su od klesanih, približno pravokutnih, kamenih blokova, a središnji je dio zida ispunjen s nepravilno lomljenim manjim komadima vapnenca pomiješanim s debelim slojem vapnenog morta. Kako se u izgradnji zidova koristio kamen s prethodnih crkava koje su bile izgrađene na istom mjestu, a također i kamen sa starih okolnih grobova, zanimljiv je raspored po veličini kamena u zidovima. Pravilno klesane velike gromade ugrađene su u donje redove zida, dok je s porastom visine zida veličina ugrađenog kamena sve manja. Kamen većih dimenzija ugrađen je i u kutovima crkve kao i uz otvore na zidu i oltaru. Također, na pravilnim razmacima s većim kamenim blokovima povezani su unutarnji i vanjski slojevi zidova.

Zid ulaznoga zapadnog pročelja izrađen je od kvalitetnijeg klesanog kamena i s manjim sljubnicama morta. Ovaj zid nije bio ožbukan, dok su ostali zidovi u prošlosti bili slabije ili jače žbukani.

Prije posljednje obnove zidova crkve bile su vidljive mnogobrojne pukotine u gornjim dijelovima i oko otvora i trijumfalnog luka ispred oltara. Nastale su ponajviše kao posljedica čestih potresa. U okruženju se najveći potres dogodio 1923. godine kod Makarske sa 7 stupnjeva i 1898. kod Trilja sa 6,6 stupnjeva po Richteru. Jak je potres bio i 1962. godine s epicentrom kod Biokova jačine 6,1 po Richteru.

Sl.6. Unutrašnjost crkve pri rekonstrukciji

S unutarnje strane pri vrhu zidova, ali izvan njih, postojale su gvozdene zatege koje su trebale primiti vlačne sile pri potresu. Uobičajno je bilo da se ove zatege ugraduju u samo tijelo zida pa je vjerojatno da su postavljene kasnije pri sanaciji zidova.

Crkva je temeljena na kamenim temeljima koji se konstruktivno ne razlikuju od zidova na njima. Pojedini temeljni dijelovi iskorijeni su od temelja starijih crkava izgrađenih na istom mjestu. Velike kamene gromade koje su se nalazile na mjestu gradnje crkve najlakše su se ugradile u same temelje. Premda su zidovi stare crkve imali dosta pukotina, njihov raspored i pravac pružanja pokazuju da nisu nastale od slijeganja temelja.

Glavni nosači drvenoga dvostrešnog krova imao je sustav proste jednostrukе visulje, koja se inače primjenjuje do maksimalnih raspona od 9 metara, što je i ovdje slučaj. U krovnoj konstrukciji nisu se mijesali nepravilni sustavi nošenja, što je bilo prisutno kod starih

konstrukcija većih raspona u to doba. Ova je činjenica pokazatelj da je u vrijeme gradnje crkve bila prisutna stručna osoba.

Razmak između glavnih nosača je bio oko 3 metra. Na ove su nosače bili su naslonjeni s bočne strane podrožnici, a na vrhu iznad visulje je bila greda sljemenjača. Preko ovih greda na razmaku od oko 1 metra postavljeni su dugi rožnici koji se nisu prekidali nad podrožnicima. Konstrukcija ravnoga stropa lađe je bila oslonjena na zatege glavnih nosača.

Godine 1999. započeli su radovi na rekonstrukciji crkve. Radovima su obuhvaćeni svi konstrukcijski elementi crkve. Izvršena je izmjena drvenoga krova gdje su novi glavni nosači izvedeni kao drvene dvostrukе stolice na armirano-betonskim gredama oslonjenim na zidove lađe. Ove su grede ujedno i nosači stropne konstrukcije. Na vrhu svih zidova izvedeni su armirano-betonski serklaži, a drveni zvonik zamijenjen je znatno višim armirano-betonskim. Konstrukcija drvenoga kora također je zamijenjena s armirano-betonskom. Sa svih je zidova skinuta žbuka, a zatim je izvršeno fugiranje kamenih blokova s vanjske i unutarnje strane.

5. CRKVA SV. PETRA I PAVLA U MOSTARU

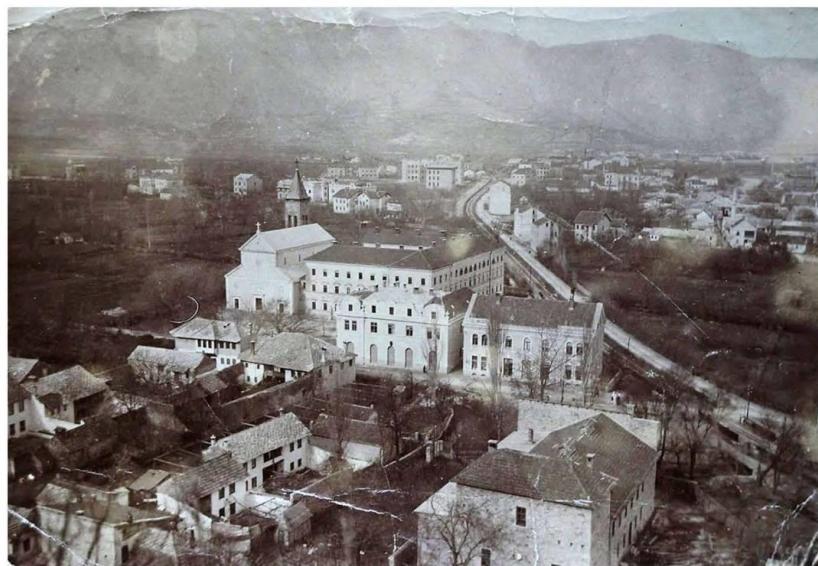
5.1. Uvod

Poslije pada Hercegovine pod tursku vlast 1482. godine najduže su se franjevci održali u Ljubuškom i Mostaru. Turci su 1563. godine porušili samostan sv. Ante u Mostaru i jače su nastavili sustavno protjerivanje kršćanskog stanovništva. U Mostaru je 1743. godine bilo 86 katoličkih vjernika, a 1852. godine samo 12 katoličkih obitelji. Međutim početkom druge polovice 19. stoljeća dolazi do povoljnijih političkih promjena, povratka franjevaca u Hercegovinu, izgradnje prvih novih crkava i samostana u Hercegovini, dolaska biskupa u Mostar, što je omogućilo ubrzano povećanje katoličkog stanovništva u Mostaru i okolicu. Tako je 1867. godine u samom gradu Mostaru bilo 1715 katoličkih stanovnika. Naročito značajno za katoličko stanovništvo u Mostaru je bio početak izgradnje nove crkve sv. Petra i Pavla u Mostaru 1866. godine. Ova crkva je do 1980. godina bila jedina katolička crkva u Mostaru.

5.2. Povijest gradnje

Poslije Pariškog kongresa 1856. godine dopušta se kršćanima pod turskom vlašću da poslije više od 300 godina mogu graditi nove crkvene objekte. Ovo formalno dopuštenje tražilo je dozvole i

od državne, ali i od crkvene vlasti. Prikupljanje ovih dozvola u svim razinama vlasti bilo je vrlo često skoro nemoguć posao. Međutim, sredinom 19. stoljeća hercegovački biskup je bio fra Rafo Barišić. On je svojom sposobnošću, osobnim vezama u Carigradu i u Rimu, uz bogata darivanja uspio dobiti potrebne papire za gradnju nove crkve u Mostaru. Turski car Abdul – Aziz je 1862. godine dao uz dozvolu za gradnju i zemljište za gradnju i novčanu pomoć od 2 500 forinti.

Sl.7. Samostan i franjevačka crkva u Mostaru 1903. godine

Novi biskup fra Andeo Kraljević je blagoslovio temelje nove crkve 7. ožujka 1866. godine, dok je 13. lipnja 1865. godine za voditelja gradnje ove crkve imenovao fra Petra Bakulu.

Ovaj svećnik je dao najveći doprinos izgradnji mostarske crkve. Sve bitne stvari za izgradnju crkve u Mostaru je rješavao fra Petar. Nadzirao je građenje, sudjelovao u izradi i preradi projekta crkve, a posebno je na osebujan način pridonosio rješavanju novčane potpore izgradnji.

Talijanski kapučin-laik Francesco Maria di Vicenza, odnosno Matteo Lorenzoni, je najvjerojatnije uradio projekt ove crkve (mišljenje Đure Baslera). Njega je iz Italije doveo fra Petar 1865. godine. Međutim poslije njegova odlaska 1867. godine Bakula odstupa od dijelova

projekta i crkvu završava po svojim željama. Tokom izgradnje fra Petar je doslovno proseći po gradovima Europe dolazio do nedostajućeg novca za crkvu.

Crkva je grubo izgrađena i stavljenja pod krov 1871. godine, dok je blagoslovljena 1872. godine. U izgradnji su sudjelovali samo domaći radnici. Godine 1873. biskup je preselio iz Vukodola u novi stan pokraj crkve. Zbog brze izgradnje krov je već obnovljen 1888. godine. Unutrašnjost crkve je uređena 1902. godine dok je keramički pod postavljen 1917. godine. Početkom tridesetih godina 19. stoljeća crkva i zvonik su izvana obnovljeni.

Za ovu crkvu, prvi u Hercegovini, su nabavljeni harmonij i klavir 1875. godine. Orgulje, izgrađene u orguljaškoj radionici „Mijo Heferer“ u Zagrebu, nabavljene su 1882. godine. Uz crkvu je sa istočne strane napravljen i franjevački samostan 1891. godine, po projektu arhitekta Miloša Komadine, a rukovodstvu fra Nikole Šimovića.

Crkva je značajnije oštećena savezničkim bombardiranjem u travnju 1941. godine, ali je brzo popravljena pod stručnim vodstvom fra Pija Nuića. Šesdesetih godina prošlog stoljeća crkva je popravljana i doradivana, da bi značajnu obnovu imala od 1983. do 1988. godine. U ovom periodu crkva je preuređena da bude što sličnija izvornom projektu Mattea Lorenzonija, pod stručnim vodstvom povjerenstva kojem je na čelu bio Đuro Basler. Najznačajnije promjene su urađene na južnom ulaznom pročelju i prezbiteriju.

Crkva je spaljena bombardiranjem sa Huma 9. svibnja 1992. godine, a sredinom ljeta 1995. godine potpuno je porušena pri izgradnji nove crkve na istom mjestu.

5.3. Konstrukcijski dijelovi crkve

Crkva je bila postavljena u pravcu sjever – jug. Glavni ulaz u crkvu je bio sa južne strane dok je na sjevernoj strani bio prezbiterij sa glavnim oltarom. Dužina crkve je bila 39,32 m, širina 19,20 m, a visina 19,40 m. Fra Petar Bakula u svom Šematizmu iz 1873. godine piše da je crkva duga 52, široka 26, a visoka 30 lakata. Dužina lakta (aršin turski) je između 65 i 75 cm pa se vidi da su ove mjere u laktima približno dane od fra Petra. Crkva je bila trobrodna, sa glavnom središnjom lađom širine 840 cm i visine 16,30 m, dok su dvije niže bočne lađe imale širinu od 360 cm i visinu 780 cm. Dužina lađa je bila 27,25 m. Ove dimenzije su prosječne jer je crkva bila izgrađena neprecizno sa odstupanjima od paralelnosti i od pravih kutova kod zidova i stupova. Crkva je imala na sjevernom dijelu uz prezbiterij, sa istočne strane sakristiju, a sa zapadne strane zvonik crkve. Iznad ulaza je bio izgrađen kor, najprije drveni koji je 1969. godine bio zamijenjen armiranobetonskim korom. Krovna konstrukcija je bila iznad glavne lađe

dvokapni drveni krov, dok je iznad bočnih lada bio jednostavni jednokapni drveni krov. Pokrov na crkvi je bio limeni.

S1.8. Pogled na oltar

Iznad glavne lađe je bio drveni bačvasti strop, a nad bočnim lađama strop je bio ravni.

Crkva je imala vertikalni nosivi sustav od kamenih zidova i kamenih stupova između glavne i bočnih lađa. Iznad stupova razlika u visinama između glavne i bočnih lađa je bila popunjena kamenim zidovima koji su se oslanjali na kamene polukružne lukove.

Zidovi su zidani sa vapnenim mortom sa slabo klesanim kamenjem srednje veličine. Korišten je kamen vapnenac i ponegdje i breča. Bolje klesan kamen bila je miljevina (lokalni kamen lapor) od koje su bili građeni stupovi i polukružni lukovi nad njima. Takoder, na kutovima crkve i uz otvore korišteni su veći i bolje klesani komadi vapnenca. Debljina vanjskih zidova je bila oko 100 cm, dok su zidovi iznad stupova bili debeli oko 80 cm. Debljina zida zvonika crkve je bila 125 cm do visine gdje počinju otvor (15,60 m), a gornji dio je imao debljinu zida oko 100 cm. Ukupna visina zvonika sa drvenim piramidnim krovom je bila 36,40 m. Svi zidovi su bili ožbukani.

U Šematzizmu fra Petar Bakula kaže da je crkva temeljena na dubini od 3 lakta na mreži trupaca od tvrdoga hrasta. Međutim ovakav način temeljenja malo iznenadjuje. Iskopom terena pri

izgradnji kripte nove crkve vidjelo se da na dubini oko 2 m već imamo dobro nosivo tlo. Najgornji sloj je lošije glinovito tlo pomiješano sa šljunkom, ali već na dubini koju spominje fra Petar, tlo je dobro zbijeni aluvijal, pa se ne vide razlozi za postavljanja mreže trupaca. Također, na staroj crkvi se nisu vidjele nikakve značajnije pukotine što pokazuje da nije bilo slijeganja temelja. Kruta konstrukcija zidova ne bi mogla bez pojave pukotina pratiti i najmanja slijeganja temelja. Za crkvu koja je stara preko 100 godina zbog truljenja trupaca, moralo bi doći do slijeganja temelja.

5.4. Zaključak

Crkva sv. Petra i Pavla je čitavih 109 godina bila jedina katolička crkva u gradu Mostaru. Generacije katolika iz Mostara i okolice su u njoj isповijedale svoju vjeru i primali sakamente. Ova crkva je bila krstionica grada. Njezini graditelji fra Petar Bakula i biskup fra Andeo Kraljević su je zvali katedralom, što je dugo godina i bila. Rušenje ove crkve krajem prošlog rata napravilo je neizlječiv ožiljak u srcu katoličkog puka Hercegovine.

Sl.9. Ploče iznad vrata objekata fra Petra Bakule

6. ZAKLJUČAK

Ova 4 objekta koja su bila vrlo zahtjevna za vrijeme njihove izgradnje pokazuju koliko je fra Petar imao građevinskog znanja. Iako nije sve objekte on projektirao, ipak se kod svih objekata vidi njegov doprinos čistoj konstrukciji. Ova znanja je fra Petar i vrlo mlad imao već kod gradnje stare biskupije u Vukodolu i podruma i škole u Gradnićima. Fra Petar se kao mlad školovao u Italiji gdje se sretao sa složenim sakralnim objektima i gdje je najvjerojatnije naučio osnove o građenju. Još veći je njegov doprinos pri vođenju gradnje ovih objekata i stjecanju potrebnih sredstava za njihovu gradnju.

7. LITERATURA

1. MLADEN GLIBIĆ, IVO ČOLAK, *Osam konstrukcijskih slika o osam kamenih crkava*, Sveučilište u Mostaru, Mostar, 2012.
2. FRA ANTE MARIĆ, „Graditeljska djelatnost fra Petra Bakule (1816. – 1873.)“, *Matica hrvatska Grude, Susreti br. 9.*, 2015.
3. VENDELIN KARAČIĆ, „Gradnja prve crkve sv. Petra i Pavla u Mostaru i crkve koje su joj prethodile“, *Hercegovina, godišnjak za kulturno i povijesno nasljeđe*, br. 22., 2008.
4. *Hercegovina prije sto godina ili Šematizam fra Petra Bakule*. S latinskog originala iz godine 1867. preveo dr. FRA VENCEL KOSIR, Mostar, 1979.
5. Stara Biskupska rezidencija u Vukodolu (Biskupija u Vukodolu), graditeljska cjelina, *Službeni glasnik BiH, broj 89/09*